

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13579,Sprawiedliwi-wsrod-Narodow-Swiata.html>
03.05.2024, 06:03

Sprawiedliwi wśród Narodów Świata

Polacy pomagali Żydom podczas wojny, choć groziła za to kara śmierci – o tym wie większość z nas.

Jednak mało kto potrafi podać konkretne przykłady takiej pomocy, zwłaszcza w odniesieniu do Rzeszowszczyzny. W związku z tym Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie przygotował wystawę „Sprawiedliwi wśród Narodów Świata”, która dokumentuje pomoc udzielaną przez Polaków żydowskim mieszkańcom Rzeszowszczyzny w latach 1939–1945. Jest to temat nadal zbyt mało znany i nie do końca zbadany, a zarazem – na tle powracających oskarżeń Polaków o postawy wrogie Żydom w czasie wojny – wciąż aktualny.

Otwierając 15 czerwca 2004 r. w Galerii Miejskiej w rzeszowskim Ratuszu wystawę, prezes IPN prof. dr hab. Leon Kieres powiedział, że mimo kary śmierci grożącej każdemu, kto udzieli Żydom pomocy lub schronienia „wielu Polaków zdobywało się na przełamanie strachu przed możliwymi konsekwencjami i w imię miłości bliźniego bądź w odruchu solidarności z prześladowanymi udzielało Żydom pomocy.” Odczytany został również list, w którym Prezydent Miasta Rzeszowa Tadeusz Ferenc wyraził życzenia, by zorganizowana przez IPN uroczystość, „będąc hołdem dla ofiar wojny i dla »Sprawiedliwych«, była dla wszystkich także prawdziwą i potrzebną lekcją historii.”

Dzięki szeroko zakrojonym poszukiwaniom w archiwach i muzeach oraz w zbiorach osób prywatnych, na wystawie zgromadzone zostały unikalne zdjęcia, dokumenty i relacje. Wśród nich są np. odnalezione w archiwum rzeszowskiego Oddziału IPN oryginalne wyroki śmierci wydane przez Specjalny Sąd Niemiecki na Polaków za ukrywanie Żydów czy afisze informujące o wykonaniu kary śmierci na osobach udzielających ludności żydowskiej schronienia. Najczęściej jednak sprawcy takich „przestępstw” rozstrzeliwani byli na miejscu. Obowiązywała przy tym zasada odpowiedzialności zbiorowej, zdarzało się więc – jak w przypadku rodziny Ulmów z Markowej, której poświęcona została osobna paleta – że śmierć ponosiła cała rodzina, a nawet sąsiedzi.

Mimo to spora grupa Polaków z różnych względów, m.in. religijnych i humanitarnych, z powodu współczucia oraz dzięki dużej odwadze cywilnej, brała udział w ratowaniu konkretnych osób narodowości żydowskiej. Najczęściej była to pomoc doraźna, jednorazowa, wynikająca z potrzeby chwili, jak np. wskazanie drogi ucieczki przed obławą czy obdarowanie jedzeniem. Zaprezentowane zostały także formy pomocy stałej, która polegała na wyrabianiu dla Żydów tzw. aryjskich papierów, wyszukiwaniu im odpowiednich mieszkań, staraniach o pracę czy długotrwałym ukrywaniu w przemyślnie zbudowanych kryjówkach w domach, zabudowaniach gospodarczych czy w lasach (na potrzeby wystawy odtworzono taką przykładową kryjówkę). Na otwarcie wystawy przybyła pani Helena Szydło, która wraz z rodzicami i dwójką rodzeństwa w Żeglcach koło Krosna ukrywała przez całą okupację głuchoniemego Żyda Jana Fessela, a także

pani Grażyna Pieniądz, której rodzice udzielali schronienia Żydom w Rzeszowie.

Zdarzały się miejscowości – jak np. Głuchów koło Łańcuta – gdzie w ukrywanie Żydów zaangażowana była nawet cała społeczność. Opracowana została mapa miejscowości Rzeszowszczyzny, w których ukrywano ludność żydowską, z założeniem, że w przyszłości będzie ona uzupełniana o nowe miejsca.

Przynajmniej pewna część osób ukrywających Żydów powiązana była w różny sposób z polskimi organizacjami podziemnymi, głównie AK i BCh. W niektórych wsiach, jak np. Gać, Kolbuszowa Górna i Dolna, Przewrotne czy Poręby Dymarskie, Żydzi znajdowali się pod opieką polskiego podziemia. Tam dodatkowo ostrzegano Polaków ukrywających ludność żydowską przed łapankami czy rewizjami policji niemieckiej i granatowej.

Ukazany został także udział duchowieństwa świeckiego i zakonnego w akcji ratowania Żydów. Przędowały w tym siostry zakonne, które ukrywały w prowadzonych przez siebie ochronkach, szkołach i szpitalach żydowskie dzieci. Męskie i żeńskie klasztory stały się miejscem schronienia wielu Żydów. Na ekspozycji przedstawiono tylko niektóre przypadki pomocy świadczonej przez zgromadzenia zakonne pracujące na Rzeszowszczyźnie. Spośród zgromadzeń zakonnych, które niosły różnego typu pomoc Żydom, na otwarciu wystawy reprezentowane były siostry służebniczki ze Starej Wsi oraz siostry niepokalanki z Jarosławia.

Również księża świeccy piętnowali niechrześcijańskie zachowania niektórych parafian w stosunku do ludności żydowskiej,

wydawali Żydom metryki chrztu, ukrywali ich w budynkach parafialnych, dożywiali, dostarczali im tzw. aryjskie dokumenty, a nieraz nawet pomagali w uciezkach z gett. Przypomniano postacie duchownych, którzy zapłacili za tę pomoc pobyt w hitlerowskich więzieniach i obozach koncentracyjnych.

Polaków narażających własne życie w celu ratowania od śmierci ludności żydowskiej wielokrotnie uhonorowano odznaczeniem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata”, przyznawanym przez Muzeum Bohaterów i Męczenników Holocaustu Yad Vashem w Jerozolimie. Sporządzony został – z konieczności niepełny – wykaz 192 osób (91 rodzin) z terenów Rzeszowszczyzny odznaczonych takim medalem. Na zaproszenie rzeszowskiego Oddziału IPN w uroczystym otwarciu wystawy uczestniczyli przedstawiciele rodzin uhonorowanych tym medalem: pani Maria Czajkowska, której rodzina w Zręcinie pod Krosnem przez dwa lata ukrywała dziewięciu Żydów oraz pan Kazimierz Hrycko, którego rodzice Maria i Franciszek przechowywali Żydówkę w Dynowie.

15 czerwca 2004 r., Rzeszów

Zdjęcia:

1. Słup ogłoszeniowy z afiszami informującymi o karach grożących Polakom za pomaganie Żydom.
2. Paleta przedstawiająca m.in. publiczne egzekucje wykonywane na Polakach pomagających Żydom wbrew zarządzeniom niemieckim.
3. Polacy odznaczeni medalem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata”.

4. Rodzina Ulmów z Markowej (rodzice i sześćcioro dzieci w wieku od roku do ośmiu lat), zamordowana 24 marca 1944 r. za przechowywanie Żydów.
5. Siostry ze Zgromadzenia Sióstr Niepokalanego Poczęcia NMP przed paletą przedstawiającą pomoc, jaką podczas okupacji niosły siostry niepokalanki z Jarosławia ludności żydowskiej.
6. Palety przedstawiające „ukrywających i ratowanych”.
7. Zrekonstruowana przykładowa kryjówka żydowska.
8. Prezes IPN prof. dr hab. Leon Kieres podczas otwarcia wystawy.
9. Dr Elżbieta Rączy z OBEP IPN w Rzeszowie zaprasza do obejrzenia wystawy.
10. Uczestnicy wykładów w sali obrad Rady Miasta.
11. Prof. Władysław Bartoszewski opowiada o swoich doświadczeniach związanych z pracą w „Żegocie”.